

Черненко Г. А., д-р філол. наук, доц.
Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-5954-9300

ТЕРМІНОГРАФІЧНА КРИТИКА В УКРАЇНІ

Рецензія на монографію: Петрова Т. О. Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників): монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: Майдан, 2021. 460 с.

Словник – це продукт національної культури, важливе суспільне явище. Українська термінологія стрімко розвивається й потребує актуального лексикографічного опису, словникової кодифікації. Важливі роль і функції фахових словників спонукають до підвищення їхньої якості. Для цього потрібна об'єктивна й досконала критика, що спирається на їхній всебічний аналіз. Необхідно виробити критерії, параметри критичної оцінки термінографічних видань, що сприятиме вдосконаленню українського спеціального словникарства.

Монографічне дослідження Т. Петрової присвячене новому науковому напрямку українського мовознавства – термінографічній критиці, що цілком логічно посідає своє місце в термінографічній науці поряд з історією термінографії, її теорією та практикою. Заповнюється відповідна лакуна україністики, що мотивує наукову новизну цієї праці.

Структура рецензованої монографії чітка й добре продумана. Вона містить такі складники: передне слово, підготовлене доктором філологічних наук, професором Т. Космедою, список прийнятих скорочень, вступ, три розділи, висновки, загальний список використаних джерел, список лексикографічних джерел, список рецензій, додатки, резюме російською та українською мовами, покажчик термінів термінографічної критики та покажчик імен. Окремі теоретичні положення роботи доречно і вдало проілюстровано, унаочнено схемами й таблицями.

У вступі подано всі необхідні складники цього фрагменту монографії – актуальність проблеми, мета та завдання праці, обґрунтування джерельної бази, дослідницьких методів, новизна, теоретичне значення тощо.

У першому розділі «Історія становлення та розвиток української термінографічної критики» розкрито своєрідність поступу української термінографії середини XIX ст. – початку XXI ст. Авторка вичерпно описала тенденції, періоди мовної політики (українізація, деукраїнізація, нове «відродження»), що позначилися на формуванні національної термінології, розкрила суть і зв'язок мовного й термінологічного планування (п. 1.1). Узагальнивши проблеми сучасної української термінографії, Т. Петрова схарактеризувала її нагальні питання й наголосила на потребі теоретичного розроблення й укладання комбінованого термінологічного словника нового типу, що є «білою плямою» у системі наявних термінографічних праць.

Мотивуючи необхідність виокремлення термінографічної критики як окремого розділу української термінографії, мовознавиця доводить, що його самостійне становлення відбулося ще на початку XX ст. Він постійно, хоч і спорадично, розвивається, має власну методологічну основу, значні напрацювання. У роботі змодельовано структуру термінографічної критики, у якій виділено три її підрозділи: теорія термінографічної критики, історія термінографічної критики й практика термінографічної критики. Авторка репрезентує термінографічну критику як напрям, що взаємодіє з термінографією, термінознавством, лінгвоаксіологією, лінгвістичною експертологією, науковою комунікацією, джерелознавством тощо. За спостереженнями Т. Петрової, метамову досліджуваної критики формують переважно ретермінологізовані термінопоняття згаданих галузей знань.

Переконливо довівши генеалогічний зв'язок між термінографічною критикою й лінгвістичною експертологією, науковиця пропонує переглянути невиправдано низький статус практики рецензування термінологічного словника й запровадити для її позначення лексему термінографічне експертування, а для номінування рецензії – термінографічна експертиза. При цьому до-

слідниця розглядає об'єкт критики – термінологічний словник – як спеціальний текст, наголошуючи, що термінологічний словник та енциклопедія все-таки первинні, оскільки вони не отримані шляхом згортання основної інформації оригіналу, а створені в процесі наукових досліджень і в плані композиції не залежать від іншого тексту, що властиво вторинним текстам (див.: п. 1.3.1.1). Уважаємо, що така думка цікава, однак потребує більшої доказової бази та розгорнутішої аргументації.

Цікавим видається аналіз термінологічних паралелей у метамові української, білоруської, російської, польської термінографічної критики початку ХХІ ст., який дав змогу відстежити національну самобутність української метамови, що, на відміну від російської й білоруської, виявляється в прагненні зберегти традиції національного термінотворення й адаптувати запозичені одиниці за умов потужної протидії політиці “русифікації” (див.: п. 1.4.3). Тут, однак, доцільно було б уточнити поняття «інтертерміни» (див.: п. 1.4.3). Виникає питання: у скількох мовах ці одиниці повинні вживатися, щоб отримати такий статус?

Другий розділ «Система українських термінологічних словників: традиції та сучасність» присвячено аналізу поступу термінознавчої думки в Україні, її формування та становлення. Розглянуто розвиток теорії терміна в національній та зарубіжних термінологічних школах. Підсумки проведеного Т. Петровою аналізу типологій та класифікацій фахових словників засвідчили, що їх основу формують прагматичні критерії, які дають змогу розрізняти словники за структурними, функційними та іншими аспектами. Однак вони не всеохопні. Під час систематизування словників, як стверджує науковиця, слід урахувувати не лише наявні, а й можливі різновиди видань, приділивши увагу термінологічному словнику комбінованого типу.

Характеризуючи традиційні й новаторські принципи лексикографічного опису термінів в українській термінографії (п. 2.4), дослідниця використовує терміносполучення українська термінографічна традиція на позначення сукупності найбільш стійких, усталених упродовж тривалого часу ознак і параметрів різних видів українських спеціальних праць; а також новаторство

в термінографії – нетрадиційне репрезентування певних параметрів фахових словників, відхилення від прийнятих засад і принципів їх створення, тобто термінографічні починання, до яких учені вдаються задля поліпшення термінографічної продукції. Ґрунтовно вивчивши спеціальні джерела за параметрами їх систематизування, авторка з'ясовує, що національна термінографія не схильна до активного новаторства й переважно наслідують традиції, зокрема: укладання паперових словників; упорядкування перекладних джерел (при цьому збільшується, однак, кількість мов для спеціального перекладу); збереження нестійкості норм; неповне репрезентування галузевих термінологій; дотримання алфавітного принципу розміщення термінів на відміну від популярного алфавітно-ґніздового та тематичного.

Для створення назв фахового словника мовознавиця виважено рекомендує враховувати обсяг, функцію, призначення, різновид джерела тощо, а також дбати про дотримання наукового стилю в доборі компонентів назви й надавати перевагу мотивованим одиницям з “прозорою” семантикою. Важливо, на думку дослідниці, орієнтуватися на комунікативні можливості назви, адже через найменування встановлюється зв'язок з потенційними користувачами джерела (див.: п. 2.4.2).

Розкриваючи методологічні принципи укладання галузевого термінологічного словника комбінованого типу (на матеріалі природничої термінології, зокрема меліоративної) (п. 2.5), науковиця називає головними принцип системності й різнорівневої відображення поняттєво-термінологічного матеріалу галузі як цілісної єдності, а також принцип комбінованості лексикографічного опису терміна як одиниці галузевої терміносистеми. Розроблений Т. Петровою словник нового типу дасть змогу з'ясувати специфіку системної організації розвиненої галузевої термінології, уніфікувати критерії відбирання реєстрових одиниць, виробити єдині способи відображення системних відношень у галузевому словнику.

У третьому розділі «Рецензія як жанр лінгвістичної літератури: поняття, статус, типи, композиція, значення» мовознавиця розвиває авторську концепцію заявленого предмета дослід-

ження. Вона розглядає рецензію на термінологічний словник як репрезентант критичного субдискурсу, при цьому вчена не ототожнює критичний субдискурс та оцінювальний дискурс, аргументовано й послідовно кваліфікуючи критичний субдискурс як складник оцінювального дискурсу. Ураховуючи поділ термінографічної критики на зовнішню й внутрішню, авторка монографії зосереджується на вивченні писемної форми зовнішньої критики спеціальних словників, зокрема на постпублікаційній рецензії на термінологічний словник. Випрацьована Т. Петровою типологія рецензій на термінологічний словник як базового жанру термінографічної критики майже всеохопна. Зокрема враховано: 1) кількість авторів; 2) тип журналу, у якому вміщено рецензію; 3) обсяг інформації; 4) кількість розглядуваних словників у рецензії; 5) тип розглядуваних спеціальних словників у рецензії; 6) наявність / відсутність наукової дискусії, тобто наявність / відсутність відповіді на рецензію; 7) стиль викладу тексту критичної публікації залежно від мети, джерела, аудиторії; 8) час реагування на вихід у світ словника (п. 3.2). Ця типологія, як зазначає її авторка, відкрита, адже можуть виникнути нові параметри класифікації.

Т. Петрова пропонує алгоритм аналізу фахових словників, суть якого полягає в поетапному оцінюванні їхньої мега-, макро- й мікроструктури щодо відповідності чи невідповідності виділеним критеріям (п. 3.3.2). Ретельно розробляє й ілюструє відповідною схемою інваріантну модель композиції рецензії на термінологічний словник (п. 3.4), яку вона розглядає як ієрархічну мегаструктуру. Цю макроструктуру створюють співкомпоненти Заголовок, Вступ, Основна частина й Висновки. На думку авторки, теоретико-практичне значення рецензій на термінологічні словники полягає в тому, що вони дають змогу систематизувати критичні оцінки й недоліки видань такого типу, тим самим сприяючи вдосконаленню теоретико-методологічних основ метатермінографії (п. 3.5). Ведучи мову про тенденції, якими відзначена критика термінологічних словників, Т. Петрова акцентує увагу на націєцентризмі (п. 3.6).

Завершують монографію висновки, що узагальнюють результати дослідження й окреслюють його перспективу, а також покажчики термінів та імен. Репрезентовано солідний список використаної літератури, лексикографічних джерел та рецензій.

Уважаємо, що монографія Т. Петрової «Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспектива (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників)» попри незначні недоліки демонструє цілісну й вартісну уваги концепцію. Це дослідження матиме велику користь для української науки – мовознавців, широкого кола науковців, які займаються експертуванням і створенням термінологічних словників, аспірантів, магістрів, студентів гуманітарних спеціальностей та ін.

Chernenko H.A., Full Dr., Assist. Prof.

Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0002-5954-9300

TERMINOGRAPHIC CRITICISM IN UKRAINE

Review of the monograph: Petrova T. O. Ukrainian terminographic criticism: formation, development and prospects (on the material of critical evaluation of terminological dictionaries): monograph / foreword, scientific editor Prof. T. A. Kosmedy. Kharkiv: Maidan, 2021. 460 p.

Дата надходження до редакції – 09.09.2021

Дата затвердження редакцією – 16.09.2021